

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR
NYELVÖR

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

Szerkesztő
kiadó hivatal
Budapest
VI. Bulyovszky-
utca 6. sz.

XIV. kötet.

1885. JUNIUS 15.

VI. füzet.

SZÓMAGYARÁZATOK.

Vendég.

A *vendég* szónak mi az etimológiája?

E szó nem foglal helyet Budenz ugor szavai között; Vámbéry török-tatár szóegyeztetései során nem találjuk sem mint ősrökonságbeli, sem pedig mint kölcsönvett szót; még Miklosich szláv eredetű magyar vendégszavai között sem leljük helyét. Csak a NSzótár nem hagy cserben ez esetben sem, adván a kérdéses szónak a következő magyarázatját: „E szónak (vendég) gyöke *ven* a *jön* ige módosulatának látszik: mintha volna *jöndék* v. *jöendék* azaz *jövendék* mint *növendék*, nevendék. Szerkezete olyan mint a szinte igékből származott *un-d-ok*, *szán-d-ok* v. *szán-d-ék*, *ár-d-ok*, *nyom-d-ok* sat. szóké. Gyökre nézve egyezik vele a latin *venio*, melyből az *ad-vena* származott“. Tehát tiszta őseredeti magyar szó latin rokonsággal.

E helyt nem állható magyarázatot csak azért iktattuk ide, mert a *vendég* szónak a tót mythológiából való megfejtésén kívül, mely e folyóirat VI. kötetében volt mindnyájunk mulattatására bemutatva, aztán meg Dankowszky illető cikkén kívül, (mely szerint, *vendég* ugyanaz a mi az oláh: *venét*, és olasz: *venticcio*), eddig — tudunkkal — az egyedüli behatóbb kísérlet a szó származásának kimutatására nézve. Ha túlادunk rajta, illik, hogy valószínűbbet tegyünk helyébe. E folyóirat olvasói elé adom e szóra vonatkozó véleményemet, már csak azért is, hogy reá irányozzam a szakemberek figyelmét. Bővebb utánjárás nézetemet vagy megdönti, vagy új adatokkal erősítheti meg. Annyi bizonyos, hogy a *vendég* a mi nyelvünkben másünnen kölcsönzött szó. Honnan kölcsönöztük? Ez a kérdés.

A görögöknél a ,szálló-, vendégfogadó'-nak, a melyet régebben ξενοδοχείον-nak is neveztek, rendesen πανδοχείον, πανδοκίον a neve.

Ennek a szónak valóságos világot hódító története van.

Legelőször a talmud korabeli zsidókhoz hatolt be. A bibliának aramaeus paraphrásisaiban ez az idegen szó *pundóká*, *pundeká* alakkal teljesen honossá vált; sőt a *pundek-ilhá* képzős alak a vendégfogadót tartó nő jelentése mellett még új jelentést is vállalt, tudniillik feslett erkölcsű nőt is jelent (kinek házában idegen férfiak járnak-kelnek). Érdekes tudni, hogy a József könyve II. részében szereplő Ráhábból (Ῥαῦβ ἡ πόρνη Jak. lev. II, 25.) ez aramaeus szó kétféle jelentésének révén lett például Károli Gáspárnál is ,vendégfogadó asszonyi állat'.

A talmud nyelvén *pundok* mindennapos szó a vendégfogadó megjelölésére, gyakoribb használatú, mint a mellette előforduló *akhszanjá* = ξενία. A szyr nyelvbe is átkölcsönözött e görög szó; ott az *n* eliziójával és ennek következtében a megelőző magánhangzó meghosszabbodásával *pûtekâ* (= *puntekâ*) lett belőle.

A byzanci görögség révén ez a πανδοχείον aztán a keleti nyelvek más ágaiba is behatott, közvetlenül az arabba, innen pedig, mint sok egyéb ily szó, a perzsába és törökbe. Az arab nyelvnek tudvalevőleg nincsen *p* hangja; kénytelen volt tehát a kérdésben forgó görög szó kezdő mássalhangzóját *f*-fel ejteni. Így keletkezett a *fonduk*, *funduk* arab szó, mely azt jelenti, hogy ,vendégfogadó'; ugyanezt jelenti a törökben, ugyanezt a perzsában. Ma már persze nem igen hallani, mert kiszorította az olasz ,*locanda*', mely keleten általán használatos, különösen olyan szállók jelölésére, melyek európai módra vannak berendezve s európai utazók vagy egyáltalán nem-muhammedán emberek befogadására vannak rendelve.

Másként volt ez a középkorban. Ekkor az arab-török *fonduk*, *funduk*-ot sajátította el a román ajku nyugat. A középkori latinságon kezdjük.

A keresztes hadjáratok eredményei az európai kereskedelemnek új utakat nyitottak, új célokat tűztek ki. Szýriának legnagyobb része és a Középtenger némely szigete keresztyén kormány alá kerülván, alkalom nyílt az európai

kereskedelmet ottan megtelepíteni. A nagyobb városokban európai kereskedelmi kolóniák keletkeztek, nemzetiségek szerint külön elválasztva. E kolóniáknak fő- és középpontja volt egy-egy nagy épület, melyben az Európából hozott árucikkek voltak felhalmozva. Az Európából ide utazó kereskedő az áruházakban őriztette magával hozott kincseit; arról is volt gondoskodva, hogy ő maga is oda szállhasson. Az ily házakat az egykorú okiratok és történelmi följegyzések a következő neveken nevezik: *fundicum*, *fundicium*, *fontacum*, *magnum palatium fontici* (Heyd W. *Geschichte des Levantehandels im Mittelalter*, Stuttgart 1879, I p. 168). Még több változatai is vannak a középkori latinságban az arab *funduk*-nak. Ha fölnyitjuk a középlatinság szótárát, ott a *funda* alatt, a melyből származtatja Du Cange a kérdésbeli alakot, azonban, mint már Diez megjegyezte, hibásan, először is a *fundicus* szót találjuk, a melyhez a következő idézet van csatolva: „Les *Fondics* sont magazins, ou se serrent les marchandises, qui sont apportées des Indes et de Perse par la voie d'Alep. . . . Les marchands y logent aussi“ (De Breves. „Itinerarium Turcicum“); aztán következik *funticus* ímez idézettel: „Est autem Fonticus domus grandis, in qua negotiatores et merces eorum conservantur, ubi et forum rerum venalium habent“ (Breydenbach. „Itinerarium“); s ezek után: *fonticus*, *fondicus*, *fondechus*, *fundicum*. E szóból képezetnek aztán: *fundicarius*, *fundigarius*, *fondegarius*.

Kétséget nem szenvedhet, hogy az épen felhozott latin szók az arab *funduk*-nak, mely még mai napig is annyit jelent, mint a középk. latin *fundicum*, átkölcsönzött formái. Hogy nem egyenesen a görög *πανδοκειον*-ból származnak, azt először a szókezdő *f*, második sorban pedig az első szótag *u* vocalisa mutatja; a második szótagban az *i* magánhangzó alkalmasint a szyriai arabság azon kiejtési sajátosságára vezethető vissza, hogy az *ú*-t *ü* felé hajlóan ejtik ki (ÿ). A *fundicum*ból a köznyelvben aztán az olasz *fondaco* vált (többes: *fondachi*) ugyanazon jelentéssel, mint a latinos *fundicum*, *fontacum*. A ki a *fondaco*-k sűrű előfordulásától s nagy szerepéről akar meggyőződni, azt arra utaljuk, nézze meg Heyd épen idézett könyvének mindazon helyeit, melyek a *fondaco*-kkal foglalkoznak, és melyek e könyv tárgymutatójában el vannak sorolva. Azt fogja találni, hogy

Déleurópa majd minden kereskedelmi városának volt a keleti nagy városokban *fondaco*-ja, azaz háza, melyekben az európai kereskedők árucikkeiket tartották, melyekben lakásaik is voltak, és melyekben egyéb szükségleteikről, még a vallásiakról is volt gondoskodás. A *fondaco* egyike azon kereskedelmi műszóknak, melyeket az európai kereskedelem keletről kölcsönzött, mely kereskedelmének kedvelt piacza volt (vö. például még a *magazint*, *doudne*-t, mely utóbbi = *dîwân*, törvényszék sat.) E hatás alatt később Európában is használták a *fondaco* elnevezést; a középkori *fondaco*-k emlékét Velenczében még mai napig is fenntartja az ismert *Fondaco dei Tedeschi*, meg Nápolyban a *Fondaco*-nak nevezett városrész.

Az épen említett úton kívül még más alkalma is volt a görög *πανδοχείον*-ból származó *fonduk* arab szónak, Európába visszakerülni. Az arabok Spanyolországba hozták a *fonduk*-ot, és mint sok egyebet a portugál és spanyol nyelv elkölcsönözte tőlük, még pedig, mint rendesen szokták, *articulusostul*. Így támadt a spanyolban *alfondecas*, *alhondiga*, a portugálban *alhandega*, hol mind a kettőt jelenti; úgy mint „vendégfogadót” és „árak tárházát”: „hôtellerie” és „magazin destiné aux marchands qui venaient dans la ville pour y vendre leur blé” (Dozy-Engelmann, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe* p. 139.). Ez alakokban az eredeti szó második szótagjának rövid *u* magánhangzójából hosszú *é*, illetőleg *i* vált. Ezen jelenséget onnan magyarázom ki, hogy a spanyol arabok valószínűleg nem *al-fonduk*-nak, hanem *al-fondák*-nak mondták a *πανδοχείον*-t. Tényleg, a mint legújabbban Lenz Oszkár *Timbuktu* című utazási munkájának (Lipcse 1884) olvasása alkalmával e célból is figyelemmel kísértem, Marokkóban (pedig az arab nyelvnek marokkói ejtése megegyezik a hajdani spanyolországi arabságéval) még mai nap is *fondák*-ot mondanak. A hosszú *â*-t meg a spanyol arabok, még mint mai nap az éjszakafrikaiak népies nyelvjárása, *é* felé hajlították, különösen a hangsúlyos szótagban. (A kiejtés e sajátosságát az arab grammatika *imâlê*-nek, azaz „hajlítás”-nak nevezi, és e kiejtési sajátyságról Grünert *M. Th.* a bécsi cs. akadémia 1875-iki értesítője deczemberi füzetében egy terjedelmes külön értekezést tett közzé.)

E családba tartozik, véleményem szerint, a magyar *vendég* szó is, mely a *fonduk*, *fondaco*-nak, egyik változata. Jelentése kezdetben a dolog természete szerint nyelvünkben is 'deversorium, hotel' kellett, hogy legyen. A jelentésfejlődés menete, a mire nyelvünkben is találunk példákat, ez lehetett. Az átkölcsönzött idegen szó magyarázatául, mint ez elég sokszor megtörténik, egy hasonló értékű eredeti szó járulhatott hozzá, teszem azt *ve n d é g f o g a d ó* v. -szállás t. i. hely. Minthogy azonban maga a vendég (*fondaco*) már annyi mint 'jövevény-fogadó, idegenlátó', idővel a jelzőnév (jövevény) jelentésével ruházta fel a nyelvszokás az idegen szót. Minden valószínűség szerint így vált ki az eredetileg 'kép' (aztán 'mutató-kép = musterbild') értelmű idegen *példa* szóból, a magyarázatul hozzácsatolt eredeti *kép* közvetésével, nyelvünkben a mai általánosan ismert 'minta' (= mutató v. követni való kép) jelentés. Még világosabb analogia a mai *zömök* szó, mely eredetileg kígyót különösen pedig vaskos v. kurtá kígyót jelentett s a vele járó *kígyó* (zomok-kígyó: coluber MA.) közvetésével eredeti 'kígyó' jelentését elvesztvén, a 'vastag, vaskos' kifejezőjévé vált (zomok: *densus, crassus, solidus* MA.)

A *vendég*-nek ez elsőbben kifejtett 'jövevény' jelentését a MünchC. (Máté XXV. 35) még fenntartotta: „*ve n d é g valec* (a JordC.-ben: „*z a r a n d o k valeek*“) es befogadatot engemet“. Nevezetes, hogy a MünchC. Lukácsnak e helyét ἡγάγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον így fordítja: „monda a stallo tartónac“ [X. 34]. Világos, hogy a fordítás szerzője a Vulgata *duxit in stabulum* szavait félreértette, úgy hogy *duxit*-ot *dixit*-tel zavarta össze; aztán a *stabulum*-ból természetesen *stallo tarto*-nak kellett lennie.

Fennmarad azonban még egy fontos kérdés: mily uton kaptuk mi ez idegen szót? Nyelvtörténeti adataink e tekintetben nagyon hiányosak lévén, e kérdésre pontos feleletet alig adhatunk. Annyi tény, hogy sem délszláv, sem pedig éjszaki szláv forrásból nem kölcsönöztük; a szláv nyelvekbe nem szivárgott be az itt tárgyalt szócsoport. Négy eset lehetséges. Tekintetbe véve, hogy a gör. πανδοχεῖον az egész keleten már réges-régen egészen meghonosodott szó volt s a törökségbe is bizonyára már a legrégebb idők-

ben átkerült, lehetséges, hogy azok közé a szók közé tartozik, a melyeket őseink még új hazájukba költözésük előtt a szomszéd török népektől vettek kölcsön; vagy a keresztes hadjáratok idejében vehettük át a keletről haza térő harczosoktól és zarándokoktól, kik keleten hozzászoktak volt a házat, melybe szálltak, *fondaco*-nak nevezni; vagy harmadszor föltehető az az eset is, hogy az olasz érintkezés alkalmával az olaszból jutott át hozzánk; vagy végre negyedszer, hogy a török hódoltság idejében az itt lakó törököktől tanultuk meg a szót. E négy lehetőség közül legtöbb valószínűséggel a két első eset bir. A harmadik eset föltevését hangtani nehézségek ellenzik; a negyedik pedig már azért is valószínűtlen, mert a *vendég*-nek a XV. században, tehát a török hódoltság ideje előtt, rég járatos szónak kellett lennie nyelvünkben, legrégibb emlékeink ugyanis már másodfokú (jövevény, idegen) jelentésében használják.

A legnagyobb nehézséget mindenesetre a szó alaki magyarázata alkotja; de ha tekintetbe vesszük, hogy az arab *funduk* 'vendégfogadón' kívül még 'mogyorót' is jelent s e másik jelentésű *funduk* is átment az ozmanli törökségbe (*funduk*, *fendek*) s innen több más nyelvbe, a melyekben több-kevesebb változást szenvedett, nevezetesen az újgörögben lett belőle *φοντούνι*, a kúnban *fenduc* (CodCum. 125), a bolgárban s m.-rumunban *fentek*, *fendek*, a kurdban *bendik* (Mikl: TürkElem.): nem lehetetlen az a föltevés, hogy a 'vendégfogadón' jelentésű *funduk* valamely török dialektusban oly alakot ölthetett, a mely a magyar *vendég* szónak alapjául elfogadható. Hogy hol kell ezt keresnünk s meg lesz-e található, azt a további, különösen a törökségben teendő kutatások fogják eldönteni.

GOLDZIHNER IGNÁ CZ.

A MAGYAR NÉVRAGOZÁS.

(Mutatvány „A magyar határozók“ című jutalmazott pályaműből).

Vázolni kívánom a magyar névragozás fejlődését nyelvünknek a többi ugor nyelvtől való elválása óta napjainkig. Biztos tények természetesen e korszaknak csak második feléből, csak régi nyelvemlékeinktől kezdve állnak rendel-